

ks. Zbigniew Niemirski, Radom

LOGIA JEZUSA W LISTACH ŚW. PAWŁA

Próba analizy porównawczej

Wstęp

Pobieżna, wstępna lektura Listów Apostoła Narodów pokazuje, że niemal brak w nich bezpośrednich cytatów pochodzących z nauczania Jezusa. Budzi to pewne zdumienie z racji na fakt, że przecież zbawcze dzieło Chrystusa stanowi centrum przepowiadania św. Pawła. Z racji na owo centrum można znaleźć w Pawłowej korespondencji liczne odniesienia do faktu śmierci i zmartwychwstania, ale brak cytatów z nauczania i nawiązań do wcześniejszych czynów Chrystusa.

Nie inaczej prezentuje się Pawłowa pareneza. Gdy w konkretnych aplikacjach doktryny znaleźć można podobieństwa do zaleceń dawanych przez Jezusa, bardzo trudno znaleźć konkretne cytaty.

Taki brak skłonił wielu badaczy do przyjęcia stanowiska, że św. Paweł bądź nie posiadał szerokiej znajomości tradycji nauczania Jezusa, bądź ta zbyt go nie interesowała. Poparciem tego stanowiska miał być sam Apostoł Narodów stwierdzając w 2Kor 5,16: *Tak więc i my odtąd już nikogo nie znamy według ciała; a jeśli nawet według ciała poznaliśmy Chrystusa, to już więcej nie znamy Go w ten sposób.*

Jednakże to skrajne stanowisko nie wytrzymuje krytyki, gdy zostaną poddane uważnej analizie Pawłowe teksty. Można tam znaleźć wyraźne odniesienia do nauczania Pana Jezusa, jak też – przy pogłębionej analizie możliwe oddźwięki. Ważnym elementem będzie też zauważenie kontynuacji, jaka zachodzi między ewangelicznym nauczaniem Jezusa a Pawłową korespondencją.

1. Odniesienia sygnalizowane przez św. Pawła

W Listach św. Pawła pojawia się sześć bezpośrednich odniesień do „słów Pana”¹ W każdym z nich Apostoł odnosi się bezpośrednio do nauczania Chrystusa:

1. 1Kor 7,10-11: *Tym zaś, którzy trwają w związkach małżeńskich, nakazuję nie ja, lecz Pan: Żona niech nie odchodzi od swego męża. Gdyby zaś odeszła, niech pozostanie samotną albo niech się pojedna ze swoim mężem. Mąż również niech nie oddala żony.*

2. 1Kor 9,14: *Tak też i Pan postanowił, ażeby z Ewangelii żyli ci, którzy głoszą Ewangelie.*

¹ Taksatywnie wylicza je S. Kim, *Gesú detti di*, w: *Dizionario di Paolo e delle sue lettere*, red. G.W. Hawthorne – R.P. Martin – D.G. Reid; red. wł. R. Penna, Milano 1999, s. 706.

3. 1Kor 11,23-25: *Ja bowiem otrzymałem od Pana to, co wam przekazałem, że Pan Jezus tej nocy, kiedy został wydany, wziął chleb i dzięki uczyniwszy połamał i rzekł: To jest Ciało moje za was [wydane]. Czyńcie to na moją pamiątkę! Podobnie, skończywszy wieczerzę, wziął kielich, mówiąc: Ten kielich jest Nowym Przymierzem we Krwi mojej. Czyńcie to, ile razy pić będziecie, na moją pamiątkę!*

4. 1Kor 14,37: *Jeżeli komuś wydaje się, że jest prorokiem, albo że posiada duchowe dary, niech zrozumie, że to, co wam piszę, jest nakazem Pańskim.*

5. 2Kor 12,9: *Lecz Pani mi powiedział „Wystarczy ci mojej łaski. Moc bowiem w słabości się doskonali”*

6. 1Tes 4,15-17: *To bowiem głosimy wam jako słowo Pańskie, że my, żywi, pozostawieni na przyjście Pana, nie wyprzedzimy tych, którzy pomarli. Sam bowiem Pan zstąpi z nieba na hasło i na głos archanioła, i na dźwięk trąby Bożej, a zmarli w Chrystusie powstaną pierwsi. Potem my, żywi i pozostawieni, wraz z nimi będziemy porwani w powietrze, na obłoki naprzeciw Pana, i w ten sposób zawsze będziemy z Panem.*

Wśród tych odniesień trudno utrzymać stanowisko o bezpośrednim związku z publicznym nauczaniem Jezusa 2Kor 12,9 (5.); wiąże się ono bowiem z prywatnym objawieniem i nie ma związku z żadnym z ewangelicznych logiów Jezusa.

Podobnie ma się rzecz z 1Kor 14,37 (4.). I tutaj nie ma nawiązania do któregoś z Jezusowych logiów, natomiast wyrażone przez Pawła przekonanie wiąże się ze świadomością posiadania charyzmatu prorockiego. Paralelną myśl wyraża Apostoł w 1Kor 2,16, cytując jednocześnie Iz 40,13: *„Któż bowiem poznał zamysł Pana tak, by Go mógł pouczać”* *My właśnie znamy zamysł Chrystusowy.*

Kolejne trudności wobec dwóch kolejnych tekstów przedstawiają zwolennicy tezy o luźnym, jeśli nie żadnym związku między nauczaniem Jezusa i św. Pawła. W 1Tes 4,15-17 (6.) wyrażenie *jako słowo Pańskie* interpretują jako nawiązanie do języka starotestamentalnego; takiego wyrażenia używali prorocy, by wskazać Osobę, która obdarzyła ich charyzmatem nauczania oraz zleciła misję² Negacja tego cytatu wiąże się tym samym tokiem rozumowania, co w przypadku 1Kor 14,37.³

Owi „minimaliści” [tak nazywa ich S. Kim] eliminują także 1Kor 11,23-25 (3.). W tym przypadku utrzymują, że tekst o ustanowieniu Eucharystii został przejęty i przekazany Pawłowi jako tradycja liturgiczna, a więc jedynie pośrednio odnosi się do nauczania Jezusa.

Tak więc jako bezsporne pozostają jedynie dwa teksty: 1Kor 7,10-11 i 9,14.

O ile trzeba się zgodzić z nieobecnością związku między tekstem św. Pawła a jakimkolwiek logionem Jezusa w 1Kor 14,37 i 2Kor 12,9, to eliminacja 1Kor 11,23 i 1Tes 4,15n wydaje się zbyt arbitralna i wymagać będzie bliższej analizy. Bliższej analizie poddane też zostaną pozostałe, bezsporne teksty: 1Kor 7,10-11 i 9,14.

² S. Kim, *Gesù detti di...*, op. cit., s. 707.

³ F. Neiryck, *Paul and the Sayings of Jesus*, w: *L'apôtre Paul*, red. L. Vanhoye, Leuven 1986, s. 265-321; N. Walter, *Paul and the Early Christian Jesus-Tradition*, w: *Paul and Jesus*, red. A.J.M. Wedderburn - C. Wolff, JSNTSS 37, JSOT, Sheffield 1989, s. 51-80.

1Kor 7,10-11: [10] τοῖς δὲ γεγαμηκόσιν παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ ἀλλὰ ὁ κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι [11] ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῆ, μενέτω ἄγαμος "ἦν τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω, καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι.

Św. Paweł jednoznacznie powołuje się tutaj na *nakaz* Pana, a to stanowisko umacnia negatywna konstrukcja *nie ja*. Pouczenie, czy też zalecenie, jest Pawłową reformulacją nauczania Jezusa o rozwodach, jakie znajdujemy w Mk 10,9-12 (par. Mt 19,6.9) oraz w Mt 5,32 (par. Łk 16,18). Czasem komentatorzy podkreślają swobodę w transformacji Jezusowego zalecenia. Wbrew temu trzeba jednak zauważyć, że chodzi tutaj o wierne odzwierciedlenie nauczania Jezusa zapisanego w Mk 10,11: *Kto oddala swoją żonę, a bierze inną, popełnia cudzołóstwo względem niej* (por. Mt 19,9).

D. Wenham⁴ pokazuje dwa elementy, które bezspornie dowodzą, że Paweł znał nauczanie Jezusa odnośnie do rozwodów i to w takim kształcie w jakim zapisze je później tradycja synoptyczna:

1) w Mt 19 (par. Mk 10) fundamentem swego nauczania czyni Jezus zasadę „jednego ciała”, podjętą za Rdz 2,24 (*Dlatego to mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem*). Ta sama zasada, użyta przez Pawła, pozostaje w ścisłym związku z pouczeniem o wolności rozumianej jako totalne zaprzeczenie swobodzie zawartej w maksymie *wszystko mi wolno*. To pouczenie (1Kor 6,12-20) poprzedza bezpośrednio nauczanie Apostoła o małżeństwie, który poprzedza bezpośrednio jego nauczanie o małżeństwie i rozwodzie (1Kor 6,12-20: *Wszystko mi wolno... ciała wasze są członkami Chrystusa*).

2) w Mt 19 nauczanie Jezusa o rozwodzie dopełniają słowa o tych, którzy stali się eunuchami dla królestwa Bożego (Mt 19,10-12: *Rzekli Mu uczniowie: «Jeśli tak ma się sprawa człowieka z żoną, to nie warto się żenić». Lecz On im odpowiedział: «Nie wszyscy to pojmują, lecz tylko ci, którym to jest dane. Bo są niezdatni do małżeństwa, którzy z łona matki takimi się urodzili; i są niezdatni do małżeństwa, których ludzie takimi uczynili; a są i tacy bezzenni, którzy dla królestwa niebieskiego sami zostali bezzenni. Kto może pojąć, niech pojmuje»*).

Wielu komentatorów uważa, że do tych słów Paweł czyni aluzję w 1Kor 7,7.32-34 (*Pragnąłbym, aby wszyscy byli tak jak ja, lecz każdy otrzymuje własny dar od Boga: jeden taki a drugi taki... Człowiek bezzenny troszczy się o sprawy Pana, o to, jak by się przypodobać Panu. Ten zaś, kto wstąpił w związek małżeński, zabiega o sprawy świata, o to, jak by się przypodobać żonie... Podobnie i kobieta: niezamężna i dziewica troszczy się o sprawy Pana, o to, by była święta i ciałem, i duchem. Ta zaś, która wyszła za mąż, zabiega o sprawy świata, o to, jak by się przypodobać mężowi*). Apostoł pisze o bezzenności jako o szczególnym darze Boga, który pozwala na większe zaangażowanie w służbie Panu.

1Kor 9,14: οὕτως καὶ ὁ κύριος διέταξεν τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.

Przekazując zasadę, że głosiciele Ewangelii żyją z Ewangelii, powołuje się Paweł na „nakaz” Pana. W tym zaleceniu – choć nie przekazane dosłownie – widać pouczenie

⁴ D. Wenham, *Paul's Use of the Jesus Tradition: Three Samples*, w: *Gospel Perspectives 5: The Jesus Tradition Outside the Gospels*, red. D. Wenham, JSOT, Sheffield 1985, s. 7-37.

Jezusa zapisane w Łk 10,7 (*W tym samym domu zostańcie, jedząc i pijąc, co mają; bo zasługuje robotnik na swoją zapłatę. Nie przechodźcie z domu do domu;* par. Mt 10,10).

D.L. Dungan⁵ snuje paralełę: jak w 1Kor 7 Paweł pokazuje, że znał nauczanie Jezusa odnośnie do rozwodów, i to w tej tradycji jaką potem przekazali Synoptycy, tak i w tym przypadku widać, że dla Apostoła nie była też obca zawartość Jezusowego nauczania o posłudze misyjnej-ewangelizacyjnej.

Jednakże tutaj – bazując na Pawłowej korespondencji – trzeba zatrzymać się na praktyce rzekania się tego prawa przez samego Pawła, który starał się sam pracować na własne utrzymanie (1 Tes 2,9-10: *Pracowaliśmy dniem i nocą, aby nikomu z was nie być ciężarem;* por. 1Kor 9). Wyjątkiem jest „przywilej” oddania się na utrzymanie przez wspólnotę Filipi⁶. Fakt zrzeczenia się owego prawa ewangelizatora niektórzy badacze interpretują bądź jako odzwierciedlenie wolności Pawła wobec nakazu Pana, bądź jako jego brak zainteresowania dla słów Jezusa⁷. Zdaje się jednak, że w rzeczywistości Apostoł Narodów rozumiał ów nakaz jako zezwolenie, którego ominięcia – Paweł starał się dostrzegać konkretną sytuację materialną swych słuchaczy – nie należy interpretować jako „nieposłuszeństwo”⁸. Odrzucenie przez Pawła przywileju utrzymania z racji na to, „aby nie być ciężarem” dla żadnego z Kościołów i przez to nie tworzyć sytuacji dwuznacznych, paradoksalnie przekształca się w prawdziwe posłuszeństwo Jezusowi.

1Kor 11,23-25: [23] Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ἣ παρεδίδετο ἔλαβεν ἄρτον [24] καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ εἶπεν, Τοῦτό μου ἐστὶν τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.[25] ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσάκις ἐὰν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Podnoszony przez „minimalistów” fakt, że tekst pochodzi z tradycji liturgicznej, niekoniecznie musi oznaczać, że Paweł nie znał przekazu autentycznych słów Jezusa dotyczących ustanowienia Eucharystii. Powaga z jaką traktuje pouczenia w tym względzie i surowość parenezy⁹ mogą jedynie potwierdzać zainteresowanie słowami Jezusa i wierność tego, co chrześcijanie mają czynić jako „pamiętkę” Pana.

Ponadto trudno przeoczyć sformułowania obecne w tekstach o ustanowieniu Eucharystii zapisane u Synoptyków oraz kontekst Ostatniej Wieczerzy. Najpierw więc

⁵ D.L. Dungan, *The Sayings of Jesus in the Churches of Paul*, Fortress, Philadelphia 1971.

⁶ *Wy, Filipianie, wiecie przecież, że na początku [głoszenia] Ewangelii, gdy opuściłem Macedonię, żaden z Kościołów poza wami jedynymi nie prowadził ze mną otwartego rachunku przychodu i rozchodu, bo do Tesaloniki nawet raz i drugi przystaliście na moje potrzeby* (Flp 4,15-16).

⁷ S. Kim, *Gesù detti di...*, op. cit., s. 708.

⁸ F.F. Bruce, *Paul: Apostle of the Heart Set Free*, Eerdmans, Grand Rapids 1977, s. 107-108.

⁹ Wystarczy tutaj przytoczyć kolejne dwa wiersze dopełniające tekst o ustanowieniu Eucharystii: *Ilekróć bowiem spożywacie ten chleb albo pijecie kielich, śmierć Pańską głosicie, aż przyjdzie. Dlatego też kto spożywa chleb lub pije kielich Pański niegodnie, winny będzie Ciała i Krwi Pańskiej* (1Kor 11,26-27).

przywołanie obrazu nocy ἐν τῇ νυκτι (w. 23), a następnie użycie czasownika παραδίδωμι, który jest wręcz technicznym określeniem dla opowiadań o meście, najpierw w zapowiedziach danych przez Jezusa, a potem w ewangelicznych narracjach (Mk 9,31: *Syn Człowieczy będzie wydany w ręce ludzi*; por. Mk 10,33; Mk 14,18; Mt 26,21; J 13,21; Mk 14,21). Uwzględniając uczciwie te dane, byłoby trudno utrzymywać, że Apostoł miał na myśli jedynie tradycję liturgiczną i nie był zainteresowany wydarzeniem historycznym – Ostatnią Wieczerzą. Finalne przypomnienie o czynieniu na pamiątkę (τοῦτο ποιεῖτε... εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν) jest zwróceniem uwagi przez Pawła na ważność zarówno tego, co Jezus powiedział, jak i tego, co uczynił.

1Tes 4,15-17: [15] Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας: [16] ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ, καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον, [17] ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα: καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἔσόμεθα.

Część komentatorów utrzymuje, że określenie „słowo Pańskie” nie tyle nawiązuje do osoby nauczającego Jezusa, co jest formułą o charakterze profetycznym, wzorowaną na Starym Testamencie (np. Iz 8,1; Jr 2,1; Ez 6,1; Oz 4,1 itd.).

Jednakże z drugiej strony nie można pomijać opinii tych, którzy wskazują na pokrewieństwo z 1Kor 15,51-52 (*Oto ogłaszam wam tajemnicę: nie wszyscy pomrzemy, lecz wszyscy będziemy odmienieni...*). W obu tekstach Paweł mówi o „tajemnicy”, o objawieniu pochodzącym od zmartwychwstałego Pana. N. Walter¹⁰, który wstrzymuje osąd co do potwierdzenia czy negacji dostrzegania odniesienia do nauczania Jezusa, proponuje dostrzeżenia w omawianym fragmencie 1Tes ekspresję pewnych idei chrześcijańskich, które mogłyby nawiązywać bezpośrednio do nauczania Jezusa. Trzeba też wskazać na propozycje, które w pouczeniu Apostoła widzą reminiscencję eschatologicznej wypowiedzi Jezusa z Mt 24,30-31: *Wówczas ukaże się na niebie znak Syna Człowieczego, i wtedy będą narzekać wszystkie ludy ziemi; i ujrzą Syna Człowieczego przychodzącego na obłokach niebieskich... zgromadzą jego wybranych z czterech stron świata...*¹¹

D. Wenham¹² w analizowanym tekście 1Tes dostrzega szereg świadomych aluzji do przypowieści o pannach roztrotnych i nierozsądnych (Mt 25,1-13). Najwyraźniejszym, rozpoczynającym dostrzeganie owych aluzji, jest zwrot *wyjsć na spotkanie* (1Tes 4,17 i Mt 25,6). Do niego dołączają się z *Nim... z Panem* (1Tes 4,14.17), *głos archanioła i dźwięk trąby* (1Tes 4,16), które aludują do z *nim* (Mt 25,10: *weszły z nim na ucztę*) oraz do *wołania* (Mt 25,6: *rozległo się wołanie*). (709)

Z kolei R.H. Gundry¹³ uważa, że w analizowanym tekście Paweł odwołuje się do J 11,25-26 (*Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł,*

¹⁰ N. Walter, *Paul and the Early Christian Jesus-Tradition*, dz. cyt., s. 66.

¹¹ S. Kim, *Gesù detti di...*, op. cit., s. 708.

¹² D. Wenham, *Paul's Use of the Jesus Tradition*.

¹³ R.H. Gundry, *The Hellenization of Dominical Tradition and Christianization of Jewish Tradition in the Eschatology of 1-2 Thessalonians*, w: *NTS* 33 (1987), s. 161-178.

żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki. Wierzysz w to?). W pierwotnej, jeszcze przedjanowej formie tekst miałby brzmieć następująco: „Kto umarł, zmartwychwstanie, a kto żyje, nie umrze na wieki” Paweł pozostawał pod wpływem przedjanowej tradycji o wskrzeszeniu Łazarza. Apostoła, chcąc pouczyć strapiionych i „trwających w niewiedzy” Tesaloniczan, opisuje Paweł powtórne przyjście Pana i spotkanie wierzących z Nim, jak by to była wizyta władcy, na którego spotkanie wychodzą poddani. Modelem, z racji na odwołanie do wskrzeszenia Łazarza, jest tradycja o wjeździe Jezusa do Jeruzolimy. Jan zanotował tam uzasadnienie powitania: *Dawał więc świadectwo ten tłum, który był z Nim wówczas, kiedy Łazarza z grobu wywołał i wskrzesił z martwych. Dlatego też tłum wyszedł Mu na spotkanie, ponieważ usłyszał, że ten znak uczynił* (J 12,17-18).

Szukając próby pogodzenia stanowisk negujących i potwierdzających nawiązanie w analizowanym tekście 1 Tes do słów Jezusa P. Stuhlmacher¹⁴ utrzymuje, że Paweł dokonał własnej adaptacji tradycji apostoelskiej, a uczynił to, posługując się modelem profetycznym.

Jednakże różne i jasne aluzje do słów Jezusa w tym tekście zdają się wskazywać, że Paweł wie dobrze, że materiał, którego używa, odnosi się do Jezusa i dlatego należy go złączyć ze słowami „słowo Pana”, bo odnosi się do słowa (czy słów) Jezusa historycznego, a nie do prorockiej przepowiedni wypowiedzianej w imieniu Jezusa¹⁵

2. Odniesienia tematyczne

Po odniesieniach sygnalizowanych przez Pawła kolejną grupę stanowią te, w których pojawiają się odniesienia tematyczne.

Dzień Pański: 1 Tes 5,1-6

1 Tes 5,1-6: [1] *Nie potrzeba wam, bracia, pisać o czasach i chwilach.* [2] *Sami bowiem dokładnie wiecie, że dzień Pański przyjdzie tak, jak złodziej w nocy.* [3] *Kiedy bowiem będą mówić: Pokój i bezpieczeństwo - tak niespodzianie przyjdzie na nich zagłada, jak bóle na brzemienną, i nie ujdą.* [4] *Ale wy, bracia, nie jesteście w ciemnościach, aby ów dzień miał was zaskoczyć jak złodziej.* [5] *Wszyscy wy bowiem jesteście synami światłości i synami dnia. Nie jesteśmy synami nocy ani ciemności.* [6] *Nie śpijmy przeto jak inni, ale czuwajmy i bądźmy trzeźwi!* [7] *Ci, którzy śpią, w nocy śpią, a którzy się upijają, w nocy są pijani.*¹⁶

¹⁴ P. Stuhlmacher, *Jesustradition im Römerbrief?*, w: *Theologische Beiträge* 14 (1983), s. 240-250.

¹⁵ T. Holtz, *Tradition im 1 Tessalonicherbrief*, w: *Die Mitte des NT*, red. U. Luz - H. Weder, Göttingen 1983; D. Wenham, *Paul's Use of the Jesus Tradition*; R.H. Gundry, *The Hellenization of Dominical Tradition*;

¹⁶ [1] Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοί, οὐ χρεῖαν ἔχετε ἡμῖν γράφεσθαι, [2] αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε ὅτι ἡμέρα κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ οὕτως ἔρχεται [3] ὅταν λέγωσιν, Εἰρήμη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος ὡσπερ ἡ ὄδιον τῆ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσιν [4] ὑμεῖς δέ, ἀδελφοί, οὐκ ἐστὲ ἐν σκότει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ [5] πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας, οὐκ ἐσμὲν νυκτός οὐδὲ σκότους [6] ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς οἱ λοιποὶ ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν. [7] οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτός καθεύδουσιν, καὶ οἱ μεθυσκόμενοι νυκτός μεθουσιν·

Zwrot *dobrze wiecie* (ἀκριβῶς οἴδατε) z w. 2 jest wyraźną wskazówką, że Tesaloniczanie znają pouczenia i obrazowe sformułowania, które tylko aluzyjnie przywołał Paweł. Zdaje się – a potwierdzają to zgodnie komentatorzy – że obrazy złodzieja w nocy z w. 2. i 4. odnoszą się do paraboli o gospodarzu i złodzieju (Mt 24,42-44) lub jej Łukaszowej wersji z czuwającymi sługami (Łk 12,35-40). Trzeba tu dodać, że Stary Testament nigdzie nie wpisuje metafory o złodzieju w kontekst eschatologiczny. Nie można tu pomijać paraleli Markowej: 13,33-37.

Badając ten fragment 1 Tes, D. Wenham¹⁷ pokazuje ścisłą paralelę między 1 Tes 5,3.6-7 a Łk 21,34-35. Ta równoległość dotyczy słownictwa, struktury i sensu.

Istnieje też jeszcze jedna możliwość interpretowania zwrotu *dobrze wiecie, bracia*. Mogą być one nawiązaniem do nauczania Apostoła, gdy przebywał w Tesalonikach lub do nauczania kogoś z jego współpracowników. Ale nawet i w takim sensie pozostaje kwestia odpowiedzi na pytanie o aluzyjne nawiązania do obrazowego eschatologicznego nauczania Jezusa. A tutaj paralele między analizowanym fragmentem a słowami Jezusa są bardzo oczywiste. Trudno byłoby także zakładać, że Paweł nie wiedział, iż tradycja chrześcijańska bazuje na nauczaniu Jezusa. Potęguje to fakt, że w czasie pisania Listu obecny był Sylwan (por. 1 Tes 1,1), który bez wątplenia był źródłem tego, co można nazwać tradycją jerozolimską¹⁸. Jeśli zaś chodzi o przypomnienie adresatom własnego nauczania, znamienymi są słowa zapisane w 2 Tes: *Trzymajcie się tradycji, o których zostaliście pouczeni* (2,15); *...abyście stronili od brata, który postępuje wbrew porządkowi, a nie według tradycji, którą przejęliście od nas* (3,6).

Trzeba też zauważyć, że w 1 Tes analogiczny zwrot *wiecie przecież* (οἴδατε γὰρ) pojawia się w świadomości Pawła w ścisłym związku z nauczaniem Jezusa: *Wiecie przecież, jakie nakazy daliśmy wam przez Pana Jezusa* (4,2). Wyrażenie *przez Pana Jezusa* należy rozumieć jako źródło pochodzenia lub inspiracji dla przekazywanych pouczeń.

Jednakże kwestią otwartą pozostaje: czy Paweł czuł się jedynie „ogólnie” zainspirowany, czy też sięgał samego nauczania Pana Jezusa? Jasne nawiązania do słów Jezusa w 1 Tes 5,2-7 zdają się wskazywać, że bardziej prawdopodobną jest ostatnia z odpowiedzi. Nie można też zapominać o tym, że nawiązanie do nauczania Jezusa, nie eliminuje własnej interpretacji i adaptacji, stosownie do sytuacji adresatów Listu.

Reasumując: Wprowadzająca formuła „wiecie dobrze” może być przypomnieniem Tesaloniczansom nauczania z okresu, gdy Paweł zakładał w ich mieście wspólnotę chrześcijańską, ale bez wątplenia nauczania bazującego na eschatologicznym nauczaniu Jezusa.

Sprawa pokarmów: Rz 14,14

Rz 14,14: *Wiem i jestem przekonany w Panu Jezusie, że nie ma niczego, co by samo przez się było nieczyste, a jest nieczyste tylko dla tego, kto je uważa za nieczyste.*¹⁹

Wśród badaczy istnieje na ogół zgodność, że w tym tekście zawarł Paweł aluzję do

¹⁷ D. Wenham, *Paul's Use of the Jesus Tradition*, op. cit., s. 7-37.

¹⁸ S. Kim, *Gesù detti di...*, op. cit., s. 709.

¹⁹ οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογίζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκεῖνῳ κοινόν.

nauczania Jezusa zapisaną w Mk 7,15: *Nic nie wchodzi z zewnątrz w człowieka, co mogłoby uczynić go nieczystym; lecz co wychodzi z człowieka, to czyni człowieka nieczystym* (par. Mt 15,11). To stanowisko zyskuje mocne uargumentowanie w kolejnym wierszu: *Wprawdzie każda rzecz jest czysta, stałaby się jednak zła, jeśliby człowiek spożywając ją, dawał przez to zgorszenie*, który co do sensu pouczenia nawiązuje do Mk 7,19: *Tak uznał wszystkie potrawy za czyste*.

Trzeba tutaj dodać, że między Rz 14,20 i Mk 7,15 istnieje nie tylko pokrewieństwo treściowe, ale również terminologiczne.

Jednakże i tutaj pojawiają się stanowiska, które odmawiają związku z nauczaniem Jezusa, a analogii szukają w samej korespondencji Apostoła. Owe teksty to: *Pokarm dla żołądka a żołądek dla pokarmu. Bóg zaś unieścił jedno i drugie* (1Kor 6,13); *A przecież pokarm nie przybliży nas do Boga* (1Kor 8,8a). Natomiast wyrażenie w *Panu Jezusie* niekoniecznie odnosi się do Jezusa historycznego. Jest ono wyrażeniem zaufania co do pozostawania w związku z Chrystusem. Potwierdza to Flp 2,19: *A mam nadzieję w Panu Jezusie, że niebawem pośle do was Tymoteusza*.

Tę ostatnią hipotezę podtrzymuje H. Räisänen²⁰. Jego zdaniem odrzucenie związku z nauczaniem ziemskiego Jezusa potwierdza brak nawiązania do Mk 7,15nn w Ga 2,11-21, gdzie Apostoł relacjonuje swój antiocheński spór z Piotrem. Ponadto wg niego to stanowisko ma potwierdzać milczenie na temat nauczania Jezusa o pokarmach w Dz 10-11 oraz w wystąpieniu Piotra na soborze Dz 15,7-9. Räisänen wyprowadza stąd jeszcze jeden wniosek: Mk 7,15nn nie jest autentycznym logionem Jezusa.

Te argumenty zbili H. Merkel i M. Thompson²¹. Ten ostatni retorycznie pyta: jak jest możliwe, by Paweł, który chciał się przedstawić wspólnocie Rzymu jako obrońca Prawa (Rz 7,12 - *Prawo samo jest bezsprzecznie święte; święte, sprawiedliwe i dobre jest też przykazanie*) bez świadomości pozostawania w zgodzie z nauczaniem Jezusa pisał, że „nic nie jest nieczyste samo w sobie” i że „wszystko jest czyste”. Apostoł doskonale wiedział, że w Kościele Rzymu istnieje podział na „słabych” i „mocnych”

Wydaje się więc – reasumując – że nauczanie zawarte w Rz 14,14 jest zakorzenione w nauczaniu Jezusa (Mk 7,15), a Paweł był przekonany, że znane jest ono chrześcijanom Rzymu.

Błogosławieństwa i pouczenia Kazania na górze: Rz 12,14-21; 1Kor 4,11-13; Rz 13,8-10; Ga 5,14

Rz 12,14-21: [14] *Błogosławcie tych, którzy was prześladują. Błogosławcie, a nie złorzeczcie. [15] Weselcie się z tymi, którzy się weselą. płaczcie z tymi, którzy płaczą. [16] Bądźcie zgodni we wzajemnych uczuciach. Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne. Nie uważajcie sami siebie za mądrych. [17] Nikomu złem za złe nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wobec wszystkich ludzi. [18] Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi. [19] Umiłowani, nie wymierzajcie sami*

²⁰ H. Räisänen, *Zur Herkunft von Markus 7,15*, w: *The Torah und Christ*, Helsinki 1986, s. 209-218.

²¹ H. Merkel, *Die Gottesherrschaft in der Verkündigung Jesu*, w: *Königsherrschaft Gottes und himmlischer Kult*, red. M. Hengel - A.M. Schwemer, Tübingen 1991; M. Thompson, *Clothed with Christ*, JSNTSS 59, JSOT, Sheffield 1991.

sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście [Bożej]. Napisano bowiem: Do Mnie należy pomsta. Ja wymierzę zapłatę - mówi Pan - ale: Jeżeli nieprzyjaciel twój cierpi głód - nakarm go. [20] Jeżeli pragnie - napój go. Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz na jego głowę. [21] Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj²².

1Kor 4,11-13: [11] *Az do tej chwili łakniemy i cierpimy pragnienie, brak nam odzieży, jesteśmy policzkowani i skazani na tułaczkę,* [12] *i utrudzeni pracą rąk własnych. Błogosławimy, gdy nam złorzeczą, znosimy, gdy nas prześladowają;* [13] *dobrym słowem odpowiadamy, gdy nas spotwarzają. Staliśmy się jakby śmieciem tego świata i odrazą dla wszystkich aż do tej chwili*²³.

W obu fragmentach znajdują się liczne reminiscencje słów Jezusa. N. Walter²⁴, którego trzeba zaliczyć do minimalistów jeśli chodzi o stanowisko względem Pawłowych nawiązań do nauczania Jezusa, pokazuje cały szereg treściowych powiązań, które tutaj – z racji na szczupłość miejsca jedynie zestawiamy:

a) Rz 12,14 - *Błogosławcie tych, którzy was prześladowają. Błogosławcie a nie złorzeczcie.*

Łk 6,28a - *Błogosławcie tym, którzy was przeklinają.*

Mt 5,44b - *Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladowają.*

b) Rz 12,17a - *Nikomiu złem za złe nie odpłacajcie* (por. 1Tes 5,15a: *Uważajcie, aby nikt nie odpłacał złem za złe*).

Łk 6,29 - *Jeśli cię kto uderzy w policzek, nadstaw mu i drugi, jeśli bierze ci płaszcz, nie broń mu i szaty.*

Mt 5,39b-41 - *Nie stawiajcie oporu złemu. Lecz jeśli cię kto uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi.*

c) Rz 12,18 - *Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi.*

Mk 9,50 - *Dobra jest sól; lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją przyprawicie? Miejcie sól w sobie i zachowujcie pokój między sobą.*

Mt 5,9 - *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi.*

²² [14] εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας [ὑμᾶς], εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε. [15] χαίρειν μετὰ χαίρόντων, κλαίειν μετὰ κλαιόντων. [16] τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονούντες, μὴ τὰ ὑψηλά φρονούντες ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' εαυτοῖς. [17] μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες, προνοούμενοι κατὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. [18] εἰ δυνατὸν τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. [19] μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ, γέγραπται γάρ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος. [20] ἀλλὰ ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψάμιζε αὐτόν. ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν. τοῦ τὸ γὰρ ποιῶν ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. [21] μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ ἀλλὰ νικά ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

²³ [11] ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνιζόμεθα καὶ κολαφιζόμεθα καὶ ἄστατοῦμεν, [12] καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν. λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, [13] δυσφημούμενοι παρακαλοῦμεν. ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι.

²⁴ N. Walter, *Paul and the Early Christian Jesus-Tradition*

d) Rz 12,19-21 *Umiłowani, nie wymierzajcie sami sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście Bożej. Napisano bowiem: „Do Mnie należy pomsta, Ja wymierzę zapłatę - mówi Pan - ale: Jeżeli przyjaciel twój cierpi głód - nakarm go. Jeżeli pragnie - napój go. Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz na jego głowę. Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj.*

Łk 6,27a.35 - *Lecz powiadam wam, którzy słuchacie: Miłujcie waszych nieprzyjaciół.*

Mt 5,44a - *Miłujcie waszych nieprzyjaciół.*

e) 1Kor 4,11a - *Az do tej chwili łakniemy i cierpimy pragnienie.*

Łk 6,21a - *Błogosławieni wy, którzy teraz głodujecie, albowiem będziecie nasyceni.*

Mt 5,6 - *Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni*

Mt 10,9-10 - *Nie zdobywajcie złota ani srebra, ani miedzi do swych trzosów. Nie bierzcie na drogę torby ani dwóch sukien, ani sandałów, ani laski. Wart jest bowiem robotnik swej stawy.*

Mt 11,19 - *Przyszł Syn Człowieczy: je i pije, a oni mówią: „Oto żarłok i pijak, przyjaciel celników i grzeszników”. A jednak mądrość usprawiedliwiona jest przez swe czyny.*

f) 1Kor 4,12b-13 - *Błogosławimy, gdy nam złorzeczą, znosimy, gdy nas prześladują; dobrym słowem odpowiadamy, gdy nas spotwarzają. Staliśmy się jakby śmieciem tego świata i odrazą dla wszystkich aż do tej chwili.*

Łk 6,22-23 - *Błogosławieni będziecie, gdy ludzie was znienawidzą i gdy was wyłączą spośród siebie, gdy zelżą was i z powodu Syna Człowieczego podadzą w pogardę wasze imię jako nieczne: cieszcie się i radujcie w owym dniu, bo wasza nagroda wielka jest w niebie. Tak samo bowiem przodkowie ich czynili prorokom.*

Mt 5,11-12 - *Błogosławieni jesteście, gdy ludzie wam urągają i prześladują was, i gdy z mego powodu mówią kłamliwie wszystko złe na was. Cieszcie się i radujcie, albowiem wasza nagroda wielka jest w niebie. Tak bowiem prześladowali proroków, którzy byli przed wami.*

Łk 6,27-28 - *lecz powiadam wam, którzy słuchacie: Miłujcie waszych nieprzyjaciół; dobrze czyńcie tym, którzy was nienawidzą; błogosławcie tym, którzy was przeklinają, i módlcie się za tych, którzy was oczerniają.*

Mt 5,44 - *A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują.*

Mimo że istnieją badacze, którzy nie zgadzają się z powyższym zestawieniem, to jednak istnieje powszechna zgoda na paralełę istniejącą między Rz 12,14 a Mt 5,44. Np. J. Piper pisze: „Nie ma wątpliwości, że Jezus nakazał: «Miłujcie waszych nieprzyjaciół»... Nie znajdujemy niczego tak dobitnego i tak jasnego w środowisku Jezusa, ani nie można założyć, że Kościół pierwotny wymyślił to powiedzenie i sam na siebie nałożył przykazanie tak ciężkie”²⁵ Nawet M. Thompson²⁶ potwierdza, że Rz 12,4 jest

²⁵ J. Piper, „Love Your Enemies”: Jesus Love Command in the Synoptic Gospels and the Early Christian Parenesis, SNTSMS 38, Cambridge 1979, s. 56.

²⁶ M. Thompson, *Clothed with Christ*.

„praktycznie pewnym echem” lub „może aluzją” do nauczania Jezusa. Pisze też, że ważne w tym kontekście są akcenty autobiograficzne zawarte w 1Kor 4,11-13.

Seria Pawłowych napomnień z Rz 12,14-21 koresponduje z „serią” słów Jezusa, które znajdują się w centrum nauczania Jezusa z kazania w dolinie Łk (Allison²⁷) lub z Kazania na Górze Mt (Wenham²⁸).

Największy sceptycyzm pokazuje N. Walter, który pisze, że jest sprawą otwartą to, „czy Paweł, pisząc w ten sposób, wiedział, że są to słowa Jezusa”²⁹ Utrzymuje też, że nie ma żadnej wskazówki ani co do tego, że wiedział, ani co do tego, że nie był tego świadomy.

Rz 13,8-10: [8] *Nikomiu nie bądźcie nic dłużni poza wzajemną miłością. Kto bowiem miłuje bliźniego, wypełnił Prawo.* [9] *Albowiem przykazania: Nie zabijaj, nie kradnij, nie pożądaj i wszystkie inne - streszczają się w tym nakazie: Miłuj bliźniego swego jak siebie samego.* [10] *Miłość nie wyrządza zła bliźniemu. Przeto miłość jest doskonałym wypełnieniem Prawa.*³⁰

Ga 5,14: *Bo całe Prawo wypełnia się w tym jednym nakazie: Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego.*³¹

Większość badaczy widzi tutaj aluzję do nauczania Jezusa, a przede wszystkim do Mk 12,28-31: *Jeden z uczonych w Piśmie, który im się przysłuchiwał, gdy rozprawiali ze sobą. Widząc, że Jezus dobrze im odpowiedział, zapytał Go: Które jest pierwsze ze wszystkich przykazań? Jezus odpowiedział: Pierwsze jest: Słuchaj, Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan jest jeden. Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. Drugie jest to: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Nie ma innego przykazania większego od tych.*

Oprócz powyższego tekstu, badacze widzą tutaj całą serię nawiązań, które dają się zestawić następująco:

1) Połączenie, jakie tworzy Paweł między miłością a byciem dłużnym (13,8a), może być echem przypowieści o nielitościwym dłużniku (Mt 18,23-35) lub też o nierządnicy w domu Szymona faryzeusza (Łk 7,36-50).

2) Użyty przez Pawła rodzajnik τὸ dla wyspecyfikowania miłości jako wzajemnej (13,8a: τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν) dowodzi, że Apostoł był świadomy, iż pisze Rzymianom o przykazaniu, które znają³².

²⁷ D.C. Allison, *The Pauline Epistles and the Synoptic Gospels: the Pattern of the Parallels*, w: NTS 28 (1982), s. 1-32.

²⁸ D. Wenham, *Paul's Use of the Jesus Tradition*.

²⁹ N. Walter, *Paul and the Early Christian Jesus-Tradition*, s. 56.

³⁰ [8] Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον νόμον πεπλήρωκεν. [9] τὸ γὰρ Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, Οὐ κλέψεις, Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῷ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. [10] ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται· πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη.

³¹ ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πεπλήρωται, ἐν τῷ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

³² Por. J 13,34-35; 15,12-13.17 i 1J 3,11; 2J 5; 1P 1,22.

3) Wyrażenie *wypełnienie Prawa* (Rz 13,8b.10b: τὸν ἕτερον νόμον πεπλήρωκεν... πλήρωμα νόμου; por. Ga 5,14), które pojawia się w kontekście eschatologicznym – a bardzo rzadko w judaizmie – może być echem Mt 5,17: *Nie sądzcie, że przyszedłem znieść Prawo.*

4) Ga 5,14 trzeba dopełnić zachętą z Ga 6,2: *Jeden drugiego brzemia noście i tak wypełnicie prawo Chrystusowe.*

5) Formuły Ga 5,14 i Rz 13,9 cytują Kpł 19,18. Doskonale harmonizuje to z odpowiedzią daną przez Jezusa na pytanie o najważniejsze przykazanie: Mk 12,28-34 i par.³³

Cytowany tu synoptyczny logion był przedmiotem dyskusji odnośnie do jego autentyczności³⁴ Nie wchodząc w zawiłości tej dysputy, warto zaznaczyć, że oryginalność – a co za tym idzie bardzo prawdopodobną autentyczność logionu – podkreśla obecny w Mk 12,28-35 związek między Pwt 6,5 i Kpł 19,18, który nie znajduje analogii w judaizmie³⁵ Synteza Prawa w miłości do Boga (Pwt 6,5) i do bliźniego (Kpł 19,18) jest autentycznym nauczaniem Jezusa. Jeśli tak, to trzeba wysnuć kolejny wniosek: uwzględniając treść pouczenia Ga 5,14 i użyte przez Pawła wyrażenie „prawo Chrystusa” w Ga 6,2 (τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ) można założyć, że przez syntezę Prawa w 5,14 (ὁ γὰρ πᾶς νόμος) Apostoł rozumie bądź jako nauczanie Jezusa o Prawie, bądź jako prawo dane przez Jezusa³⁶

Stosunek do władzy doczesnej

Rz 13,7: *Oddajcie każdemu to, co mu się należy: komu podatek - podatek, komu cło - cło, komu uległość - uległość, komu cześć - cześć.*³⁷

W tym stwierdzeniu badacze widzą nawiązanie do słów Jezusa: *Oddajcie więc Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga* (Mk 12,17). To stwierdzenie dopełniają przybliżaną wcześniej obserwacją, że Rz 13,8-10 jest echem nauczania Jezusa zapisanego w Mk 12,28-34. I w nauczaniu Jezusa, i w dowodzeniu Pawła istnieje ta sama kolejność.

Przeciwnicy starają się osłabić moc dowodową, zaznaczając, że nie wiadomo, czy oba pouczenia Jezusa istniały obok siebie w fazie przedmarkowej. Ponadto w wersji Pawła brak jest nawiązania do słów „oddajcie Bogu to, co należy do Boga”, a ten element jest punktem centralnym całej wypowiedzi. Na ten zarzut pierwsi odpowiadają, że Boga jako obiekt czci zawiera Pawłowe pouczenie intencjonalnie.³⁸ Zostało ono opuszczone, gdyż Sitz im Leben adresatów kazał zaakcentować przede wszystkim perspektywę doczesną.

³³ Powyższe zestawienie przytacza S. Kim, *Gesú detti di...*, op. cit., s. 712.

³⁴ M. Thompson, *Clothed with Christ*.

³⁵ F. Neiryneck, *Paul and the Sayings of Jesus*.

³⁶ M. Thompson, *Clothed with Christ*.

³⁷ ἀπόδοτε πᾶσιν τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν.

³⁸ C.E.B. Cranfield, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans*, t. 2., Edinburgh 1979.

Modlitwa Pańska

Rz 8,15: *Nie otrzymaliście przecież ducha niewoli, by się znowu pogrążyć w bojaźni, ale otrzymaliście ducha przybrania za synów, w którym możemy wołać: „Abba, Ojczy!”*³⁹

Ga 4,6: *Na dowód tego, że jesteście synami, Bóg wysłał do serc naszych Ducha Syna swego, który woła: „Abba, Ojczy!”*⁴⁰

Powszechnie uważa się, że inwokacja „Abba” zakorzenia się w nauczaniu samego Jezusa, odpowiadającego na prośbę uczniów, by nauczył ich modlić się (por. Mt 6,9-13 i prośbę uczniów w Łk 11,1nn). Kłopot w Pawłowych wypowiedziach sprawiają wyrażenia *duch przybrania za synów* (Rz 8,15) i *Duch jego Syna* (Ga 4,6). Rodzi się pytanie, czy przez te sformułowania Apostoł nie odnosi się do Ducha Świętego, jako Ducha, który mieszka w Jezusie, poświadczając Jego Synostwo Boże. Jednakże z drugiej strony trzeba pamiętać, że posłanie Ducha do serc uczniów jest jednym z elementów nauczania Jezusa (por. J 4,23; 14,15nn; 15,26; 16,13; 20,22). Duch Jezusa, Syna Bożego, mieszka w sercach tych, którzy przez wiarę i chrzest jednoczą się z Synem Bożym, Jezusem Chrystusem i mają udział w Jego boskim synostwie. To jest Duch, który mieszka w tych, którzy są w stanie użyć tej formuły, której już użył Jezus, Syn Boży. W tym kontekście Paweł nie tylko używa inwokacji „Abba”, ale pogłębia jej znaczenie.⁴¹

Królestwo Boże

Rz 14,17: *Bo królestwo Boże to nie sprawa tego, co się je i pije, ale to sprawiedliwość, pokój i radość w Duchu Świętym.*⁴²

1Kor 4,20: *Albowiem nie w słowie, lecz w mocy przejawia się królestwo Boże.*⁴³

1Kor 6,9-10: [9] *Czyż nie wiecie, że niesprawiedliwi nie posiadają królestwa Bożego? Nie łudzcie się! Ani rozpustnicy, ani bałwochwalczy, ani cudzołożnicy, ani rozwiązli, ani mężczyźni współżycjący ze sobą, [10] ani złodzieje, ani chciwi, ani pijacy, ani oszczercy, ani zdiercy nie odziedziczają królestwa Bożego.*⁴⁴

³⁹ οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον ἀλλὰ ἐλάβετε πνεῦμα υἰοθεσίας ἐν ᾧ κρᾶζομεν, Ἀββα ὁ πατήρ.

⁴⁰ Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον, Ἀββα ὁ πατήρ.

⁴¹ S. Kim, *Gesú detti di...*, op. cit., s. 714.

⁴² οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἀγίῳ.

⁴³ οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀλλ' ἐν δυνάμει.

⁴⁴ [9] οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι θεοῦ βασιλείαν οὐ κληρονομήσουσιν· μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι οὔτε εἰδωλόατραι οὔτε μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενικοῖται [10] οὔτε κλέπται οὔτε πλεονέκται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοῖδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν θεοῦ κληρονομήσουσιν.

1Kor 15,50: *Zapewniam was, bracia, że ciało i krew nie mogą osiąść królestwa Bożego, i że to, co niszczytelne, nie może mieć dziedzictwa w tym, co niezniszczalne.*⁴⁵

Ga 5,21: *zazdrość, pijaństwo, hulanki i tym podobne. Co do nich zapowiadam wam, jak to już zapowiedziałem: ci, którzy się takich rzeczy dopuszczają, królestwa Bożego nie odziedziczą.*⁴⁶

Kol 4,10-11: [10] *Pozdrawia was Arystarch, mój współwięzień, i Marek, kuzyn Barnaby, co do którego otrzymaliście zlecenia: Przyjmijcie go, jeśli do was przybędzie – [11] i Jezus, zwany Justusem. Ci, będąc z Żydów, są jedynymi współpracownikami dla królestwa Bożego, którzy stali się dla mnie pociechą.*⁴⁷

1Tes 2,11-12: [11] *Wiecie: tak każdego z was zachęcaliśmy i zaklinaliśmy, jak ojciec swe dzieci, [12] abyście postępowali w sposób godny Boga, który was wzywa do swego królestwa i chwaty.*⁴⁸

2Tes 1,5: [prześladowania] *Są one zapowiedzią sprawiedliwego sądu Boga; celem jego jest uznanie was za godnych królestwa Bożego, za które też cierpicie.*⁴⁹

Do tego zestawienia można jeszcze dodać nawiązania do tematu królestwa Bożego w 1Kor 15,24; Kol 1,13; 2Tm 4,1.18⁵⁰

Mając na uwadze fakt, że u Synoptyków królestwo Boże stanowi centrum przepowiadania Jezusa, podczas gdy centrum nauczania Pawła tworzy tematyka śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, badacze zauważają niewielką ilość odniesień Apo-

⁴⁵ Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ.

⁴⁶ φθόνου, μέθαι, κῶμοι καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν καθὼς προεῖπον ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

⁴⁷ [10] Ἀσπάσεται ὑμᾶς Ἀρίσταρχος ὁ συναϊχμάλωτός μου καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρναβᾶ ἅρα οὐ ἐλάβετε ἐντολάς, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δεξασθε αὐτόν. [11] καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰουστὸς, οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνου συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία.

⁴⁸ [11] καθάπερ οἴδατε, ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ [12] παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι καὶ μαρτυρούμενοι εἰς τὸ περιπατεῖν ὑμᾶς ἀξίως τοῦ θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.

⁴⁹ Ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε.

⁵⁰ **1Kor 15,24:** *Wreszcie nastąpi koniec, gdy przekaże królowanie Bogu i Ojcu i gdy pokona wszelką Zwierzchność, Władzę i Moc. Kol 1,13:* *On uwolnił nas spod władzy ciemności i przeniósł do królestwa swego umiłowanego Syna. 2Tm 4,1.18:* *Zaklinam cię wobec Boga i Chrystusa Jezusa, który będzie sądził żywych i umarłych, i na Jego pojawienie się, i na Jego królestwo... Wyrwie mię Pan od wszelkiego złego czynu i wybawi mię, przyjmując do swego królestwa niebieskiego; Jemu chwala na wieki wieków. Amen.*

stoła do obrazu królestwa Bożego. Ale – niejako na obronę Pawła – trzeba powiedzieć, że ilość wystąpień wyrażenia *królestwo Boże* poza Synoptykami w reszcie NT nie przewyższa ilości wystąpień u Pawła⁵¹

Wracając do Pawłowych wypowiedzi o królestwie Bożym, trzeba zauważyć jego sposób wyrażania się w tym temacie. Widać, że adaptuje on tu sposób wyrażania charakterystyczny dla Jezusa. Pawłowy zwrot „odziedziczyć królestwo Boże” nie jest częsty u Synoptyków, ale nie jest nieobecny (por. Mt 25,34; por. Mt 5,5; 19,29) i jest synonimem Jezusowego „wejść do królestwa” (por. Mk 10,15; 10,23-27 i par.). Oba zwroty opierają się na języku Starego Testamentu, gdy jest mowa o „odziedziczeniu” i „wejściu do” Ziemi Obiecanej (np. Pwt 4,1; 6,17-18; 16,20).

Sumując: Paweł znał nauczanie Jezusa o królestwie Bożym i podjął je w swoich listach.

3. Możliwe oddźwięki

W Pawłowej korespondencji można znaleźć szereg tekstów, w których można dostrzec się oddźwięków nauczania Jezusa. Trzeba od razu podkreślić, że owe nawiązania posiadają różny stopień prawdopodobieństwa i niejednokrotnie są przedmiotem ostrej polemiki badaczy.

1 List do Koryntian

1Kor wyróżnia się obecnością aż trzech bezpośrednich odniesień do słów Jezusa (7,10-11; 9,15; 11,23-25). W tym też Liście pojawiają się kwestie, o których Apostoł pisze, że nie posiada słowa Pana (7,12.25.40). I wreszcie w tymże Liście aż dziesięć razy pojawia się formuła „nie wiecie, że” (οὐκ οἴδατε ὅτι). Spośród nich trzy wystąpienia nie budzą wątpliwości badaczy⁵²:

5,6: *Wcale nie macie się czym chlubić! Czyż nie wiecie, że odrobina kwasu całe ciasto zakwasza?*⁵³ – Znajduje się w nim nawiązanie do Mk 8,15-16: *Wtedy im przykazał: „Uważajcie, strzeżcie się kwasu faryzeuszów i kwasu Heroda” Oni zaczęli rozprawić między sobą o tym, że nie mają chleba.*

6,2-3: [2] *Czy nie wiecie, że święci będą sędziami tego świata? A jeśli świat będzie przez was sądzony, to czyż nie jesteście godni wyrokować w tak błahych sprawach?* [3] *Czyż nie wiecie, że będziemy sądzili także aniołów? O ileż przeto więcej sprawy doczesne!*⁵⁴ – Znajduje się tu nawiązanie do Mt 19,28: *Jezus zaś rzekł do nich: „Zaprawdę powiadam wam: Przy odrodzeniu, gdy Syn Człowieczy zasiądzie na swym tronie chwały, którzy poszliście za mną, zasiądziecie również na dwunastu tronach, sądząc dwanaście pokoleń Izraela.*

⁵¹ Por. S. Kim, *Gesú detti di...*, op. cit., s. 715.

⁵² Por. S. Kim, *Gesú detti di...*, op. cit., s. 716.

⁵³ Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ;

⁵⁴ [2] οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον κρινούσιν; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων; [3] οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινόμεν; μή τιγε βιωτικά;

Kolejne dwa wystąpienia tej formuły pojawiają się w 6,9 i 9,13n (teksty analizowane w pierwszej i drugiej części). Natomiast 1Kor 9,24: *Czyż nie wiecie, że gdy zawodnicy biegną na stadionie, wszyscy wprawdzie biegną, lecz jeden tylko otrzymuje nagrodę?* jest jedynym tekstem, gdzie formuła „czyż nie wiecie” nie nawiązuje do żadnego z logiów Jezusa, a odwołuje się do powszechnej wiedzy adresatów.

Konieczność pewnych objaśnień budzą kolejne cztery wystąpienia, gdzie podjęta została tematyka ciała i świątyni:

1Kor 3,16: *Czyż nie wiecie, żeście świątynią Boga i że Duch Boży mieszka w was?*⁵⁵

1Kor 6,15: *Czyż nie wiecie, że ciała wasze są członkami Chrystusa? Czyż wzięwszy członki Chrystusa będąc je czynił członkami nierządniczy? Przenigdy!*⁵⁶

1Kor 6,16: *Albo czyż nie wiecie, że ten, kto łączy się z nierządnicą, stanowi z nią jedno ciało? Będą bowiem - jak jest powiedziane - dwoje jednym ciałem.*⁵⁷

1Kor 6,19: *Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest świątynią Ducha Świętego, który w was jest, a którego macie od Boga, i że już nie należycie do samych siebie?*⁵⁸

E.E. Ellis⁵⁹ usiłował pokazać, że powyższe fragmenty odnoszą się do nauczania Pawła o „ciele” i „świątyni” czasie jego pobytu Koryncie. Nauczanie o tym, że chrześcijanie są „członkami Chrystusa” i Jego „Ciała” opierało się na nauczaniu Jezusa z Ostatniej Wieczerzy.

Aby wskazać na pochodzenie typologii świątyni w (1Kor 3,16; 6,19), trzeba odwołać się do 1Kor 3,11 (*Fundamentu bowiem nikt nie może położyć innego, jak ten, który jest położony, a którym jest Jezus Chrystus*) i 2Kor 5,1 (*Wiemy bowiem, że jeśli nawet zniszczy nasz przybytek doczesnego zamieszkania, będziemy mieli mieszkanie od Boga, dom nie ręką uczyniony, lecz wiecznie trwały w niebie*).

Stwierdzenie *jesteście świątynią Boga* (1Kor 3,16) znajduje wewnętrzny związek z podjętym kilka wierszy wcześniej obrazem fundamentu, którym jest Jezus (1Kor 3,11). Użycie słowa *fundament* (*themelion*) może zdradzać wpływ Iz 28,16 (*Tak mówi Pan: „Oto ja kładę na Syjonie kamień, kamień dobrany, węgielny, cenny, do fundamentów założony. Kto wierzy, nie potknie się*).⁶⁰ To nawiązanie może potwierdzać 1P 2,4-10, gdzie pisząc o tym samym obrazie, Autor wprost cytuje Iz (*Zbliżając się do Tego, który jest żywym kamieniem... To bowiem zawiera się w Piśmie: „Oto kładę na Syjonie...*). Ponadto w 1P cytowany jest także Ps 117(118),2 (*kamień odrzucony przez budujących*

⁵⁵ οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;

⁵⁶ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστί; ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; μὴ γένοιτο.

⁵⁷ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη ἐν σώμα ἐστίν; Ἔσονται γάρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

⁵⁸ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματος ἐστίν οὐ ἔχετε ἀπὸ θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστέ αὐτῶν;

⁵⁹ E.E. Ellis, *Traditions in 1 Corinthians*, w: NTS 32 (1982), s. 481-502.

⁶⁰ Por. S. Kim, *Gesù detti di...*, op. cit., s. 718n. Koreański biblista wskazuje też na pokrewny tekst Ef 2,20-22: *Jesteście domownikami Boga - zbudowani na fundamencie apostołów i proroków, gdzie kamieniem węgielnym jest sam Chrystus Jezus. W Nim zespalana cała budowla rośnie na świętą w Panu świątynię*.

stał się kamieniem węgielnym), a tego tekstu użył Jezus w zakończeniu przypowieści o przewrotnych rolnikach, by objaśnić swój symboliczny gest oczyszczenia jerozolimskiej Świątyni (Mk 11,27-12,11)⁶¹

Trudno też – wskazując na kolejne argumenty – nie zauważyć kolejnego pokrewieństwa w sposobie obrazowania i terminologii między Pawłem i Jezusem w 2Kor 5,1 (*Wiemy, że jeśli nawet zniszczyje nasz przybytek doczesnego zamieszkania...*) i Mk 14,58 (*Myśmy słyszeli jak On mówił: Ja zburzę ten przybytek uczyniony ludzką ręką... zbuduję... nie ręką ludzką uczyniony*). Warto też przywołać Janowy tekst: *On zaś mówił o świątyni swego ciała. Gdy więc zmartwychwstał, przypomnieli sobie uczniowie Jego, że to powiedział, i uwierzyli Pismu i słowu, które wyrzekł Jezus* (J 2,21-22). Formuła wprowadzająca w 2Kor 5,1 *Wiemy, że* pokazuje, że Paweł uprzednio uczył w Koryncie typologii świątyni, opierając się na nauczaniu Jezusa. Do dlatego chrześcijanie koryncy wiedzą, że są *świątynią Boga* (1Kor 3,16) i że ich ciało jest *świątynią Ducha Świętego* (1Kor 6,19).

Tak więc obraz chrześcijanina jako typologia świątyni bez wątplenia opiera się na nauczaniu Jezusa o świątyni, która jest ściśle połączona z głoszeniem Królestwa.

3. Kontynuacja i pokrewieństwo w teologii i w postępowaniu praktycznym

Była już o tym mowa, że Paweł rzadko wskazuje na to, że odwołuje się do słów Jezusa (np. 1Kor 7,10-11 i 9,14), a nawet i w tych miejscach nie są to dosłowne cytaty; Apostoł oddaje słowa Jezusa, czyniąc jedynie nawiązania do kluczowych sformułowań czy pojedynczych słów. Z tego powodu kryterium literackie nie może być jedynym w próbie odpowiedzi na pytanie o odwołanie się Pawła do nauczania Jezusa. W bardziej rzetelnej odpowiedzi na tę kwestię trzeba badać kontekst i sens. Ważnym jest tutaj kryterium koherencji i niekoherencji lub też podobieństwa i niepodobieństwa. Trzeba rzetelnej oceny, czy dane stwierdzenie Pawła – podobne do słów Jezusa – może pochodzić tylko od Jezusa (jest na przykład oryginalnie Jezusowe i różni się od tych, które można znaleźć w Starym Testamencie czy literaturze judaistycznej, bądź hellenistycznej).

Obok tego, ważnym jest także porównawcze badanie teologii Jezusa i Pawła oraz tego, co można nazwać postępowaniem praktycznym.

Badacze zdają sobie sprawę, że w badaniach tego rodzaju obecna będzie pewna doza subiektywizmu.

Pierwszym tematem teologicznym ukazującym szereg podobieństw jest idea Królestwa Bożego. Bez sprzeciwu przyjmuje się, że istnieje realna kontynuacja między głosem Królestwa ze strony Jezusa a doktryną o usprawiedliwieniu u Pawła⁶². Znamiennym jest tutaj to, że typowego Jezusowego wyrażenia „królestwo Boże” używa przede wszystkim Paweł.

⁶¹ S. Kim, *Jesus - the Son of God, the Stone, the Son of Man and the Servant: the Role of Zechariah in the Self-Identification of Jesus*, w: *Tradition and Interpretation - Festschrift für E.E. Ellis*, red. G.F. Hawthorne - O. Betz, Grand Rapids 1987, s. 134-148.

⁶² Tak twierdzą na przykład Bultmann i Jüngel.

Tak jak Jezus, Paweł uczy, że królestwo Boże już jest obecne (Rz 14,17: *Bo królestwo Boże to nie sprawa tego, co się je i pije, ale to sprawiedliwość, pokój i radość w Duchu Świętym*; 1Kor 4,20: *Albowiem nie w słowie, lecz w mocy przejawia się królestwo Boże.*; Kol 1,13: *On uwolnił nas spod władzy ciemności i przeniósł do królestwa swego umiłowanego Syna*; 4,11: *są jedynymi współpracownikami dla królestwa Bożego, którzy stali się dla mnie pociechą.*). Apostoł Narodów uczy też tak jak Jezus, że Królestwo znajdzie swą realizację w przyszłości.

Królestwo manifestuje swą moc zbawczą przez Ducha (1Kor 4,20: *Albowiem nie w słowie, lecz w mocy przejawia się królestwo Boże.*; por. Mt 12,28: *Lecz jeśli Ja mocą Ducha Bożego wyrzucam złe duchy, to istotnie przyszło do was królestwo Boże*; Łk 11,20: *A jeśli Ja palcem Bożym wyrzucam złe duchy, to istotnie przyszło już do was królestwo Boże*).

Królestwo będzie dziedziczone nie przez ciało i krew, i przez grzeszników (1Kor 15,50: *Zapewniam was, bracia, że ciało i krew nie mogą posiadać królestwa Bożego, i że to, co niszczone, nie może mieć dziedzictwa w tym, co niezniszczalne*; Ga 5,21: *zazdrość, pijaństwo, hulanki i tym podobne. Co do nich zapowiadam wam, jak to już zapowiedziałem: ci, którzy się takich rzeczy dopuszczają, królestwa Bożego nie odziedziczą*), ale tylko przez sprawiedliwych, którzy są go godni (1Kor 6,9: *Czyż nie wiecie, że niesprawiedliwi nie posiadą królestwa Bożego? Nie ludźcie się! Ani rozpustnicy, ani bałwochwalcy, ani cudzołóżnicy, ani rozwiązli, ani mężczyźni współżyjący z sobą*; 1Tes 2,12: *abyście postępowali w sposób godny Boga, który was wzywa do swego królestwa i chwały*; 2Tes 1,5: *Są one zapowiedzią sprawiedliwego sądu Boga; celem jego jest uznanie was za godnych królestwa Bożego, za które też cierpicie*; Ga 5,21: *zazdrość, pijaństwo, hulanki i tym podobne. Co do nich zapowiadam wam, jak to już zapowiedziałem: ci, którzy się takich rzeczy dopuszczają, królestwa Bożego nie odziedziczą*; por. Mt 5,20.10: *Bo powiadam wam: Jeśli wasza sprawiedliwość nie będzie większa niż uczonych w Piśmie i faryzeuszów, nie wejdziecie do królestwa niebieskiego; Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.*) lub przez tych, którzy są uznani za synów Bożych i są w stanie nazywać Boga Abba (Rz 8,15-17: *Nie otrzymaliście przecież ducha niewoli, by się znowu pogrążyć w bojaźni, ale otrzymaliście ducha przybrania za synów, w którym możemy wołać: Abba, Ojcze!*; Ga 4,6-7: *Na dowód tego, że jesteście synami, Bóg wysłał do serc naszych Ducha Syna swego, który woła: Abba, Ojcze! A zatem nie jesteś już niewolnikiem, lecz synem. Jeżeli zaś synem, to i dziedzicem z woli Bożej*; por. Mk 10,15: *Zaprawdę, powiadam wam: Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego*).

Kolejny temat teologiczny to kwestia Prawa. Ideę Prawa Jezus oparł na miłości Boga i bliźniego. Jego ostra krytyka koncepcji Prawa jakiej trzymali się współcześni mu żydzi oraz naruszanie prawa szabatu, postu, czystości, porządków przy stołach znajdują ścisłą korespondencję w tym, co Paweł naucza o Prawie i „uczynkach Prawa”⁶³

⁶³ N. Dahl, *The Doctrine of Justification: Its Social Function and Its Implications*, w: *Studies in Paul: Theology for the Early Christian Mission*, Augsburg – Minneapolis 1977, s. 115.

Osobną kwestią, domagającą się osobnego studium, jest Pawłowe przejście od idei królestwa do tematu usprawiedliwienia. Tutaj wystarczy wskazać na to, że ważnym przyczynkiem był kontekst historyczny. Otóż Kościół popaschalny bardziej głosił dobrą nowinę o zbawieniu już dokonany przez śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa, niż po prostu powtarzał nauczanie Jezusa o królestwie, które miało charakter obietnicy. Z tego to powodu także i Paweł uczynił ze śmierci krzyżowej Jezusa centralne jądro swego przepowiadania. Ekspozował znaczenie zbawcze, używając różnych kategorii i metafor, jak na przykład usprawiedliwienie, pojednanie, adopcja, nowe stworzenie, życie w Duchu, przemienienie itd. Dlatego Ewangelia Jezusa odnosząca się do Królestwa została zastąpiona Ewangelią Pawła odnoszącą się do śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, co nie oznacza braku kontynuacji; wręcz przeciwnie: właśnie w tym ukazuje się teologiczna kontynuacja między Jezusem a Pawłem. W sposób poniekąd naturalny Jezusowy język królestwa znalazł ciąg dalszy w Pawłowym języku o usprawiedliwieniu. Głoszona przez Jezusa i Ewangelia śmierci, i zmartwychwstania, głoszona też przez Pawła, przez tego ostatniego w koncepcji sprawiedliwość/usprawiedliwienie znalazła najlepszą kategorię najlepiej nadającą się do interpretacji zbawienia w Jezusie Chrystusie.

Kolejny krąg tematyczny tworzy eschatologia. Nauczanie eschatologiczne Jezusa polega na przepowiadaniu królestwa Bożego. W tym kontekście bardzo interesującą jest kontynuacja między Jezusowym zamiarem zjednoczenia Królestwa z ludem Bożym, który łączy się do Niego a Pawłową koncepcją Kościoła jako ciała Chrystusa. Także te paralele pokazują jak głęboko Paweł znał nauczanie Jezusa o Królestwie.

C. Wolff⁶⁴ przeanalizował materiał zawierający nauczanie Jezusa i Pawła odnośnie do stanowiska w stosunku do czterech kręgów tematycznych: wyrzeczenie, powstrzymanie się od małżeństwa, pokorna służba i prześladowanie. Badacz zauważył interesujące paralele między dwoma obrazami i konkluduje, że Paweł jako apostoł i reprezentant Jezusa Chrystusa „ukazuje siebie jako wiernego naśladowcę”

Niektórzy badacze utrzymują, że pokrewieństwo między Jezusem a Pawłem w teologii i postępowaniu praktycznym jest efektem pośrednictwa hellenistów⁶⁵. Z pewnością helleniści mogą być tymi, którzy jako pierwsi przekazywali tradycję Pana. Nie jest jednak prawdziwym założeniem, że Paweł zadowolony byłby jedynie ich nauczaniem i ich stylem życia. Paweł nie nauczał bowiem niczego innego niż sam Jezus Chrystus. Dla Pawła Jezus nie był jakimś legendarnym bohaterem, ale współczesnym mu, który za jego życia został ukrzyżowany, który uczył w Jerozolimie w czasie, gdy on był tam

⁶⁴ C. Wolff, *Humility and Self Denial in Jesus' Life and Message and in the Apostolic Existence of Paul*, w: *Paul and Jesus*, A.J.M. Wedderburn - C. Wolff, JSNTSS 37, JSOT, Sheffield 1989, s. 145-160.

⁶⁵ A.J.M. Wedderburn, *Paulus and Jesus: the Problem of Continuity*, w: *Paul and Jesus*, A.J.M. Wedderburn - C. Wolff, JSNTSS 37, JSOT, Sheffield 1989, s. 99-115; tenże, *Paulus and Jesus: Similarity and Continuity*, w: *Paul and Jesus*, A.J.M. Wedderburn - C. Wolff, JSNTSS 37, JSOT, Sheffield 1989, s. 117-143. Por. M. Hengel, *Between Jesus and Paul: The „Hellenists”, the „Seven” and Stephen (Acts 6,1-15; 7,54-8,3)*, w: *Between Jesus and Paul*, Philadelphia 1983, s. 1-29; J.D.G. Dunn, *Mark 2,1-3.6: A Bridge between Jesus and Paul on the Question of the Law*, Louisville 1990, s. 10-31.

uczniem rabinackiej szkoły Gamaliela. Uwzględniając ten fakt, jest niemożliwym założenie, że Paweł nie szukał możliwie solidnego poznania Chrystusa, Jego życia i Jego nauczania. Miał w tym względzie możliwość korzystania z relacji świadków bezpośrednich: Piotra, Barnaby, Sylwana, Jana, Marka.

Można więc pokusić się o konkluzję, że pokrewieństwo między Pawłem a Jezusem odnośnie do teologii i postępowania zakorzenia się w fakcie dogłębnej znajomości nauczania i życia Jezusa. Na tę znajomość nałożyła się refleksja, jaką Paweł przeprowadził odnośnie do słów i postępowania Jezusa.

Jeśli więc teologia Pawła, a przede wszystkim jego doktryna o usprawiedliwieniu – co zostało pokazane wyżej – oddaje wiernie przepowiadanie Jezusa o Królestwie, można mówić o tym, że św. Paweł znał dobrze nauczanie Jezusa, a ta znajomość przełożyła się na treści zawarte w jego pracy ewangelizacyjnej i korespondencji.